DESPRE CREDINȚĂ ȘI RAȚIUNE

Autor: Alin Vara | 14 mai 2022

1. Problema relației dintre rațiune și Revelație poate fi parțial tradusă printr-o tensiune manifestată între demersul filozofic și cel teologic. Simplificat, odată accesată, Revelația implică atât descoperirea lui Dumnezeu, cât și cunoașterea plenară a realității. Așadar, demersul teologic pare să pornească de la o serie de concluzii fixe cu privire la lume. Pe de altă parte, demersul filozofic pornește mai degrabă de la ipoteze cu privire la natura realității și atenționează permanent că tot ce poate cunoaște filozoful este parțial și failibil. Prin urmare, concluziile nu sunt niciodată acceptate ca fiind date, ci permanent chestionate. De aceea, unii filozofi privesc încercarea teologilor de a reconcilia filozofia și teologia drept un proces forțat de „potrivire" dintre ceva ce este dat (Revelația), și ceva ce ar trebui descoperit în lipsa unei concluzii prestabilite. Credeți că este posibilă reconcilierea acestor două demersuri sau, dimpotrivă, tensiunea rămâne imposibil de rezolvat până la capăt?

Aș dori să mă joc un pic și să reformulez întrebările de mai sus. Să vedem ce iese.

> „Simplificat, *filosofia* implică atât descoperirea unui principiu prim, metafizic, cât și pretenția cunoașterii plenare a realității, chiar dacă uneori această cunoaștere este mascată sub forma unei false modestii epistemologice, cu precădere în postmodernitate. Așadar, demersul *filosofic* pare să pornească de la o serie de concluzii fixe cu privire la lume, întrucât, în fond, nicio cunoaștere nu e posibilă fără o serie de presupoziții metafizice, condiții transcendentale ale cunoașterii și o pre-înțelegere a sau o deschidere fundamentală înspre ființa infinită. Pe de altă parte, demersul *teologic* pornește mai degrabă de la o serie de evenimente istorice, scrieri sapiențiale și experiențe mistice care nu pot să epuizeze misterul infinit al dumnezeirii și rămân, până la finalul istoriei, niște înțelegeri parțiale despre misterele ultime; demersul *teologic* atenționează permanent că tot ce poate cunoaște *teologul* este parțial și failibil. Prin urmare, într-o înțelegere sănătoasă a logicii tradiției și experienței religioase, concluziile nu sunt niciodată acceptate ca fiind date, ci permanent chestionate. De aceea, unii teologi

privesc încercarea filosofilor de a reconcilia teologia și filosofia drept un proces forțat de «potrivire» dintre ceva ce este dat – cunoașterea umană limitată, dar expusă permanent tentației absolutizării și a ideologiei – și ceva ce ar trebui descoperit în lipsa unei concluzii prestabilite – Adevărul infinit, același și totuși mereu nou, al teologiei.”

Așadar, în forma lor inițială, întrebările de mai sus trădează o pretenție de superioritate a filosofiei și câteva prejudecăți în legătură cu teologia. Nu, teologia nu e o repetare pioasă a unor adevăruri statice. Dogmele nu sunt puncte finale ale cunoașterii, ci indicatori care, deși închid unele căi, deschid mult mai multe căi fertile atât de speculație, cât și de experiență. Iar filosofia are întotdeauna nevoie de o metanarațiune pentru a funcționa, pentru simplul fapt că așa funcționează cunoașterea umană. Ideologia, știm bine, se poate naște la fel de ușor în Biserică ca și la catedra de filosofie.

În mod ideal, nu există o tensiune între filosofie și teologie, ci doar o complementaritate. Ce cred că este necesar în filosofie este o acceptare a faptului că orice cunoaștere este posibilă datorită unei *revelații* a misterului infinit al ființei în câmpul cunoașterii și experienței umane obișnuite; doar datorită acestei revelații a Ființei, care este, în mod necesar, Simplitate, Inteligibilitate, Manifestare, este posibil demersul cognitiv. Ce cred că ce este necesar în teologie este o acceptare a faptului că urcușul spre Dumnezeu (și *în* Dumnezeu) este posibil doar datorită unei *atitudini filosofice* sănătoase, de tipul „știu că nu știu”, care înțelege revelația istorică, tradiția, scrierile sacre, experiențele mistice ca simple borne, „semne de circulație” ce doar ne arată calea, nefiind ele însele punctele finale ale călătoriei.

2. Pe de o parte, avem ceea ce Kierkegaard numea „saltul credinței”, ideea conform căreia convertirea religioasă este un act irațional, o aruncare în ceva ce nu putem în vreun fel cunoaște sau conceptualiza. Pe de altă parte, gânditori precum Toma din Aquino au încercat, dimpotrivă, să demonstreze că există argumente raționale care justifică credința în Dumnezeu. Unde v-ați situa dumneavoastră între cele două perspective?

De la Kierkegaard cred că sunt de păstrat niște formule memorabile doar în forma lor, nu și în conținutul lor agonizant și sufocant produs de acest autor… Deci da, se poate vorbi de un „salt al credinței” în momentul convertirii, însă doar în măsura în care îl definim ca un act al unui *alt tip de raționalitate*. Repet, rațiunea, ca să parafrazez ce spunea Pavel în Areopag, „trăiește, se mișcă și este” în câmpul infinit al unei Inteligibilități care este și Inteligență. Credința este, într-un sens, deschiderea unui nou „circuit”, apăsarea unui „buton” deja existent în structura persoanei, prin care se face trecerea de la cunoașterea empirică de tip subiect-obiect la cea supraempirică, de tip subiect-Subiect, „de la inimă la inimă”. Rațiunea nu adoarme niciodată, și nu poate fi

niciodată ignorată. În credință, eu recunosc că în toate actele cunoașterii mele eu sunt deja cunoscut de Cineva care este fundamentul acestor acte.

Legat de argumentele lui Toma, merită precizat că el le numește „căi”. Celebrele „cinci căi” constituie doar o pagină din miile care compun *Summa Theologica*. Ele par a fi doar un popas ocazional din formidabilă arhitectură a operei sale care este, totuși, teologică, destinată celor deja credincioși. Apoi, ce ne indică ele este existența Motorului prim, a Cauzei Prime și Finale a tuturor lucrurilor, și încă nu a Dumnezeului-Persoană din tradițiile monoteiste. Mulți oameni au citit aceste argumente, puțini au crezut. Funcționează ele ca argumente pentru credință? Probabil că nici Toma nu și le-a imaginat ca ceva mai mult decât un exercițiu intelectual pentru cei care deja cred. Pentru scopul lor limitat, sunt imbatabile. Dar poate că ele nu „ating” toate tipurile de raționalitate de care este capabil omul.

Una peste alta, nimeni nu e de fapt *necredincios*. Diferența stă doar în modalitatea exercitării acestei dimensiuni fundamentale, de neevitat, a experienței umane.

3. În aceeași măsură în care pare să existe o tensiune între filozofie și teologie, se vorbește despre un conflict profund între știință și teologie. Pe de o parte, avem cosmologia științifică din fizica modernă sau teoriile evoluționiste care pun sub semnul întrebării cosmologia biblică și Geneza. Pe de altă parte, asistăm la o serie de încercări foarte interesante ale unor teologi și filozofi ai religiei care caută să demonstreze compatibilitatea dintre perspectivele menționate mai sus. Cum vă raportați la aceste demersuri, credeți că rezolvă ele așa-zisul conflict între știință și teologie?

„Conflictul profund” a venit adesea din tentațiile ideologice din ambele tabere. Când știința modernă și-a încălcat presupozițiile și a încercat să facă afirmații metafizice, s-a transformat într-o caricatură. Când teologia și-a încălcat teritoriul și a încercat să facă știință, și-a „câștigat” reputația de sursă a Inchiziției. De pildă, problema în cazul Galileo Galilei a fost că unii prelați au transformat metafizica lui Aristotel și cosmologia antică în dogme religioase.

Nu există nicio relevanță teologică în cosmologiile științifice moderne, întrucât acestea din urmă se ocupă doar de originea *materială* a universului, investigând cauzalitatea eficientă, mecanică. Big-Bangul sau orice alte teorie științifică despre originea universului nici nu infirmă, nici nu demonstrează existența lui Dumnezeu. Nu are importanță nici dacă lumea are un început în timp, nici dacă e cvasi-eternă în sensul unei *aeviternitas* sub regimul eonilor, „veacurilor” sau, în termeni moderni, al unui „multivers”. Problema metafizică fundamentală este cea a ființei, a contingenței absolute a tot ceea ce există, și a necesității unui Fundament ontologic infinit. Invers,

doctrina creștină a creației nu presupune în mod necesar un început *în timp* al lumii, care eventual ar putea fi investigat științific. Strict metafizic vorbind, e un nonsens să spui că „Dumnezeu a creat lumea la un moment dat”. Crearea lumii de către Dumnezeu este un act transcedent, co-etern cu Dumnezeu, în timp ce începutul material al universului, dacă putem vorbi de așa ceva, este, abia el, ceva ce ar putea fi investigat științific. Cele două acte sunt ontologic distincte.

Deci dialogul dintre știință și teologie se poate purta în deplină seninătate, întrucât cele două discipline au de-a face cu două planuri total diferite. Știința are nevoie de o logică bună, de simțul propriei relativități; ceva similar este necesar și teologiei – o înțelegere a domeniului ei distinct, care nu poate intra în cel al științei decât cu respect și curiozitate, și un realism cu privire la propriile ei surse, mai ales când e vorba de textele sacre. Acestora din urmă nu trebuie să li se ceară mai mult decât pot oferi: adică o contribuție la tema „Cine este Dumnezeu?”, nu un tratat de cosmologie.

Din perspectiva teologiei, aș mai spune și că sunt de urmărit toate marile dezvoltări științifice recente. Nu neapărat pentru a căuta în ele „dovezi ale existenței lui Dumnezeu”, ci mai degrabă pentru a găsi posibile sugestii, analogii, oglindiri sau, pur și simplu, pura contemplare a misterelor creației. Incertitudinea fizicii cuantice și aparenta conexiune între conștiința observatorului și rezultatele descoperirilor științifice, relativitatea spațiului și timpului, ambiguitatea comportamentului particulelor fundamentale și sugestia că la baza existenței fizice s-ar afla energia și nu materia, o energie care, în mod misterios, acționează pe baza unui tipar, a unor cauze formale și chiar finale, indică, cred eu, ceva nou, aflat imediat dincolo de orizontul acestor vremuri; o schimbare fundamentală de paradigmă. Vom trăi, prin harul lui Dumnezeu, vremuri interesante!

Imagine: Alex Block; Sursă: Unsplash